

Pregledni znanstveni rad
"UDK: 347.72.037:336.761
(497.5)"

DOI <https://doi.org/10.22598/zefzg.2024.1.103>
Datum primitka članka u uredništvo: 31. 5. 2024.
Datum slanja članka na recenziju: 3. 6. 2024.
Datum prihvatanja članka za objavu: 1. 7. 2024.

Doc. dr. sc. Zvonimir Šafranko *

ZAKONODAVNI MODELI DEMATERIJALIZACIJE VRIJEDNOSNIH PAPIRA U HRVATSKOM PRAVU

THE LEGAL MODELS FOR DEMATERIALIZATION OF NEGOTIABLE INSTRUMENTS AND DOCUMENTS OF TITLE IN CROATIAN LAW

SAŽETAK: U svrhu modernizacije hrvatskog prava i dematerijalizacije vrijednosnih papira, u radu se analiziraju, sistematiziraju i kompariraju opće i posebno uređenje vrijednosnih papira poput mjenice, skladišnice i teretnice sa svrhom određenja specifičnosti pravnog uređenja i potencijalnog smjera modernizacije prava. Nadalje, kompariraju se funkcionalni model dematerijalizacije vrijednosnih papira u hrvatskom pravu, donošenjem posebnog zakona po uzoru na UNCITRAL-ov Model zakon o elektroničkim prenosivim zapisima kao i materijalnopravni pristup dematerijalizacije vrijednosnih papira u smislu čl. 1135. st. 2. ZOO-a, prvenstveno kroz određene zakonodavne intervencije u posebne propise kojima se uređuju vrijednosni papiri. Zaključno se iznose prednosti i nedostaci oba modela iz aspekta hrvatskog prava te se konačno opredjeljuje za model dematerijalizacije vrijednosnih papira prikladniji za hrvatsko pravo.

KLJUČNE RIJEČI: vrijednosni papiri, mjenica, teretnica, skladišnica, dematerijalizacija, funkcionalni pristup, materijalnopravni pristup.

JEL: K22

ABSTRACT: The paper analyzes, systematizes and compares general and special laws on negotiable instruments and documents of title such as bills of exchange, warehouse receipts and bills of lading with the aim of determining the specifics of legal regulation and identifying the possible direction in which the modernization of Croatian law and dematerialization of transferable documents and instruments should go. Furthermore, the paper discusses and compares the functional model for the dematerialization of transferable do-

---

* Doc. dr. sc. Zvonimir Šafranko, Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Katedra za poslovno pravo, Trg. J. F. Kennedyja 6, 10000 Zagreb, Hrvatska, zsafranko@net.efzg.hr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3592-097X>

cuments and instruments in Croatian law through the adoption of a special law based on the UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records, and the substantive legal approach to the dematerialization of transferable documents within the framework of Art. 1135, para. 2 of the Obligations Act, through certain legislative interventions in special laws governing transferable documents. In conclusion, the advantages and disadvantages of the two aforementioned models are considered from the perspective of Croatian law. Finally, the model that is better suited to Croatian law is selected.

KEY WORDS: transferable documents and instruments, bill of exchange, bill of lading, warehouse receipt, dematerialization, functional approach, substantive legal approach.

1. UVOD

Rezolucijom Opće skupštine UN-a od 7. prosinca 2017. godine usvojen je UNCITRAL-ov Model zakon o elektroničkim prenosivim zapisima (engl. *Model Law on Electronic Transferable Records*; dalje u tekstu: MLETR) (UNCITRAL, 2018.). U svojoj suštini, MLETR predstavlja pravni mehanizam temeljen na funkcionalnom ekvivalentu, upućen nacionalnim zakonodavstvima za uvođenje elektroničkih prenosivih zapisa, odnosno pojedinih vrsta vrijednosnih papira u elektroničkom obliku, u nacionalne pravne sustave. Temeljna mu je svrha unapređenje međunarodne trgovine stvaranjem pravnih pretpostavki i standarda za praktičnu primjenu elektroničke trgovačke dokumentacije umjesto dokumentacije temeljene na papirnatost (materijalnoj) trgovačkoj dokumentaciji, kao i harmonizacija nacionalnih prava u tom pogledu. U pet godina od usvajanja, MLETR je u svoje zakonodavstvo implementiralo svega osam država. Takav, na prvi pogled pomalo razočaravajući prijem MLETR-a, potrebno je razmatrati i u kontekstu činjenice da je prije njegova usvajanja niz država u svoje pravo uvelo elektroničke ekvivalente za pojedine vrijednosne papire, ponajprije teretnicu *e.g.* SAD, Japan, J. Koreja, Španjolska i sl. (Šafranko, 2017.). Posljednje u nizu zakonodavstava koja su dematerijalizirala vrijednosne papire, djelomično po uzoru na MLETR, jest Ujedinjeno Kraljevstvo koje je u 2023. godini usvojilo Zakon o elektroničkim trgovačkim dokumentima (engl. *Electronic Trade Documents Act 2023*; dalje u tekstu: ETDA) (Krebs, 2024.). Procjenjuje se da bi praktična primjena ETDA i dematerijalizacija trgovačkih dokumenta samo u Ujedinjenom Kraljevstvu skratila vrijeme postupanja s dokumentima za 75% i ostvarilo uštede na učinkovitosti u iznosu do 224 milijarde funti (Christou, 2023.).

Hrvatsko pravo *de lege lata* ne predviđa niti opći, niti posebni propis koji bi predviđao dematerijalizaciju vrijednosnih papira poput teretnice, skladišnice, trasirane i vlastite mjenice ili zadužnice, koji se redovito primjenjuju domaćoj i vanjskoj trgovini. Naime, iako Zakon o obveznim odnosima (dalje u tekstu: ZOO) u čl. 1135. st. 2. propisuje da vrijednosni papir može imati i oblik elektroničkog zapisa kada je to propisano određenim zakonom, valja napomenuti kako je ta mogućnost predviđena i konzumirana ponajprije za vrijednosne papire tržišta kapitala poput dionica i obveznica koje se izdaju u serijama i kojima se trguje na uređenom tržištu, a koji, naposljetku, nisu predmet interesa ovoga rada.

Uzimajući u obzir kontinuirani razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija te njihovu sve veću praktičnu primjenu u međunarodnim trgovačkim poslovima, kao i razvojne tendencije poredbenih nacionalna prava, ali i konvencijskog te autonomnog prava

međunarodne trgovine, hrvatski bi zakonodavac trebao promisliti o reformi i modernizaciji domaćeg prava vrijednosnih papira koja bi se kretala u smjeru dematerijalizacije vrijednosnih papira. U ovome se radu, stoga, razmatraju dva temeljna modela dematerijalizacije vrijednosnih papira – funkcionalni i materijalnopравни (supstancijalni), s posebnim fokusom na teretnicu, skladišnicu i mjenicu koje predstavljaju temeljne alate financiranja i neutralizacije rizika u međunarodnim trgovačkim transakcijama. Cilj je ovoga rada, uzimajući u obzir sve specifičnosti hrvatskog prava vrijednosnih papira, utvrditi koji bi od dva temeljna pristupa – funkcionalni ili materijalnopравни (supstancijalni) – bio primjereniji i adekvatniji za modernizaciju prava i dematerijalizaciju vrijednosnih papira u hrvatskom pravu *de lege ferenda*.

U smislu prethodno navedenog cilja, prvenstveno se analiziraju, sistematiziraju i kompariraju specifičnosti općeg uređenja vrijednosnih papira u Hrvatskoj sukladno čl. 1135. do čl. 1157. ZOO-a, a potom i specifičnosti posebnog uređenja mjenice sukladno Zakonu o mjenici (dalje u tekstu: ZM), skladišnice sukladno odredbama čl. 754. do čl. 762. ZOO-a i čl. 10. do. 17. Zakona o uskladištenju i skladišnici za žitarice i industrijsko bilje (dalje u tekstu: ZUSŽIB) te teretnice sukladno čl. 496. do 512. Pomorskog zakonika (dalje u tekstu: PZ). Nadalje, raspravlja se funkcionalnom modelu dematerijalizacije vrijednosnih papira u hrvatskom pravu, donošenjem zakona po uzoru na MLETR. U tom smislu, osobito se razmatraju i analiziraju odredbe MLETR-a koje se odnose na funkcionalne ekvivalente, kao i kontekstualna primjenjivost određenih instituta hrvatskog prava poput elektroničkog potpisa i elektroničke isprave. Također, posebno se raspravlja i materijalnopравни pristup dematerijalizacije vrijednosnih papira u smislu čl. 1135. st. 2. ZOO-a, prvenstveno kroz određene zakonodavne intervencije u posebne propise kojima se uređuju vrijednosni papiri, a u tom kontekstu se osobito razmatra zadužnica. Zaključno se iznose prednosti i nedostaci oba modela iz aspekta hrvatskog prava, te se konačno opredjeljuje za model dematerijalizacije vrijednosnih papira prikladniji za hrvatsko pravo.

Znanstveni doprinos ovoga rada sastoji se u komparativnoj analizi funkcionalnog i materijalnopavnog (supstancijalnog) modela za dematerijalizaciju vrijednosnih papira u hrvatskom pravu te određenju teorijskog okvira i smjernica za modernizaciju hrvatskog prava vrijednosnih papira *de lege ferenda*.

2. SPECIFIČNOSTI PRAVNOG UREĐENJA VRIJEDNOSNIH PAPIRA U RH

2.1. Određenje pojma vrijednosni papir u hrvatskom i komparativnom pravu

Pojmom vrijednosnih papira (njem. *Wertpapiere*) obuhvaćene su sve isprave koje utjelovljuju privatna prava na način da ostvarenje prava nije moguće bez posjedovanja isprave (Chun, 2012.; Rastovčan, 1985.). Pojam vrijednosnog papira iskovao je u njemačkoj pravnoj teoriji Heinrich Brunner u nastojanju da se jedinstvenim generičkim pojmom obuhvati čitav niz isprava koje su se kroz povijest trgovačkih transakcija razvijale neovisno i koje su se koristile u različite svrhe, kao što su mjenica, ček, teretnica, skladišnica, dionica, obveznica itd., a kojima je zajednička karakteristika utjelovljenje i sudbinska vezanost određenog pri-

vatnog prava uz papirnatu materijalnu podlogu. Iako je sam pojam raširen u pravnoj teoriji, posebno njemačkog pravnog kruga, zakonsko određenje vrijednosnog papira je rijetkost u poredbenom pravu. U tom smislu se ZOO ubraja u krug rijetkih propisa kojima se definira vrijednosni papir kao generički pojam u smislu isprave kojom se njezin izdavatelj obvezuje ispuniti obvezu upisanu u toj ispravi njezinu zakonitu imatelju.

Angloamerički pravni krug ne poznaje korespondirajući pojam koji bi u sadržajnom smislu potpuno odgovarao pojmu vrijednosnog papira, iako se kao prijevod za vrijednosne papire nerijetko koristi engleski termin *securities*. Temeljna razlika između pojmova vrijednosni papir i pojma *securities* jest u tome što pravni institut vrijednosnih papira uvijek i bez iznimke pretpostavlja ispravu, dok to u vezi s pravnim institutom *securities* angloameričkog pravnog kruga nije uvijek slučaj (Chun, 2012.). Uz pojam *securities*, angloamerički pravni krug poznaje još dvije pravne kategorije koje se u svojoj biti preklapaju s pojmom vrijednosnih papira u germanskom pravnom krugu – *documents of title* koji podrazumijeva teretnice i skladišnice, te *negotiable instruments* koji podrazumijeva mjenicu i ček (Dalhuisen, 2013).

Ipak, i vrijednosni papiri i *documents of title* te *negotiable instruments* angloameričkog pravnog kruga konceptualno počivaju na načelu inkorporacije prava u (papirnatu) ispravi, odnosno na načelu materijalizacije privatnih subjektivnih prava (Gorenc, 2005.; Rogers, 2012.; Vizner, 1978.). Pisana isprava u kontekstu navedenih pravnih instituta nije samo dokaz o postojanju prava već i samo pravo. Neodvojivost prava od isprave kada je riječ o vrijednosnim papirima ogleda se u tri temeljna aspekta: (1) pravo ne može nastati bez pisane isprave, iz čega proizlazi konstitutivni karakter isprave, (2) pravo se ne može prenijeti na treće osobe bez faktične predaje isprave neovisno o tome glasi li ona na ime, na donositelja ili po naredbi, iz čega proizlazi tradicijska uloga isprave, te (3) pravo se ne može ostvariti bez prezentacije isprave, iz čega proizlazi legitimacijsko svojstvo isprave.

Kako bi pomirio navedene razlike u komparativnopravnom poimanju vrijednosnih papira, te podveo pod zajednički nazivnik vrijednosne papire koji ulaze u kategoriju pojmova *documents of title* i *negotiable instruments*, UNCITRAL je za potrebe MLETR-a iskovaio pojam tzv. prenosivih dokumenata i instrumenata, (engl. *transferable document or instrument*, dalje u tekstu: TDI) koji označava ispravu izdanu na papiru koja nositelju daje pravo zahtijevati izvršenje u njoj navedene obveze i prenijeti pravo na izvršenje te obveze, prijenosom same isprave (UNCITRAL, 2017.). Navedeni pojam je nešto uži od hrvatskog pojma vrijednosnih papira jer ne obuhvaća vrijednosne papire poput dionica i obveznica, niti rekta papire poput zadužnice.

2.1. Opće uređenje vrijednosnih papira u hrvatskom pravu

Kako je hrvatsko pravo vrijednosnih papira jedno od rijetkih koja poznaju generički pojam vrijednosnog papira kao viši rodni pojam koji uključuje različite vrste vrijednosnih papira te ga uređuje odredbama ZOO-a, ono je u tom smislu konstruirano od općeg i posebnog dijela (Gorenc, 2005.; Rastovčan, 1985.). Pravila čl. 1135. do čl. 1157. ZOO-a o vrijednosnim papirima predstavljaju u tom smislu *lex generalis*. To znači da do njihove primjene dolazi uglavnom supsidijarno, kada posebnim propisom kojim se uređuju pitanja u vezi s određenim vrstama vrijednosnih papira nije drugačije uređeno. Primjena općih pravila ZOO-a o vrijednosnim papirima prema tome će varirati ovisno o stupnju uređenosti pojedinih

vrsta vrijednosnih papira posebnim propisima (Gorenc, 2005.). U tom smislu, teško da će doći do podredne primjene pravila ZOO-a na mjenicu koju, u gotovo svim aspektima, opsežno uređuje ZM. S druge strane, kada je riječ o vrijednosnim papirima poput blagajničkih i trezorskih zapisa koji nisu cjelovito ili pak uopće nisu uređeni posebnim propisom, opće odredbe ZOO-a o vrijednosnim papirima predstavljat će primaran izvor prava.

Prema čl. 1135. st. 1. ZOO-a, vrijednosni papir je isprava kojom se njezin izdavatelj obvezuje ispuniti obvezu upisanu u toj ispravi njezinu zakonitom imatelju. Navedeno pravilo usvaja načelo inkorporacije prava u papirnatu ispravu te vjerovnika prava iz vrijednosnog papira određuje kao njegovog zakonitog imatelja. Sukladno čl. 1141. ZOO-a, ispunjenje tražbine iz vrijednosnog papira može zahtijevati, uz njegovo podnošenje, samo njegov zakoniti imatelj odnosno osoba koju on ovlasti. Dakle, zahtjev za ispunjenjem obveze podrazumijeva podnošenje isprave, odnosno demonstraciju posjeda nad ispravom.

Prijenos prava iz vrijednosnog papira vrši se faktičnom predajom isprave stjecatelju. Ovo je pravilo *eksplícite* navedeno kada je riječ o papirima na donositelja. Kada je riječ o papirima na ime odnosno po naredbi, ZOO propisuje kako se prijenos prava vrši formalnopravnim očitovanjem volje na samoj ispravi – izjavom o cesiji odnosno indosamentom, no i u navedenim slučajevima za prijenos prava bit će potrebna faktična predaja isprave stjecatelju jer on bez isprave neće moći zahtijevati ostvarenje prava (Gorenc, 2005.; Rastovčan 1985.).

Pored navedenih općih karakteristika vrijednosnih papira koje su prepoznate u gotovo svim komparativnim pravima, ZOO u čl. 1136. st. 1. propisuje i minimalan sadržaj, odnosno bitne sastojke (*essentialia negotii*) koje mora sadržavati svaka isprava kako bi imala svojstvo vrijednosnog papira. To su: (1) naznaka vrste vrijednosnog papira, (2) tvrtka odnosno naziv i sjedište, odnosno ime i prebivalište izdavatelja vrijednosnog papira, (3) tvrtka odnosno naziv ili ime osobe na koju odnosno po čijoj naredbi vrijednosni papir glasi, ili naznaku da papir glasi na donositelja, (4) točno naznačena obveza izdavatelja koja proizlazi iz vrijednosnog papira, (5) mjesto i nadnevak izdavanja vrijednosnog papira, a kod onih koji se izdaju u seriji i njihov serijski broj i (6) potpis izdavatelja vrijednosnog papira odnosno faksimil potpisa izdavatelja vrijednosnih papira koji se izdaju u seriji. Nedostatak bilo kojegod navedenih bitnih sastojaka odriče ispravi svojstvo vrijednosnog papira. Sukladno čl. 1136. st. 2. ZOO-a, posebnim zakonom za pojedine vrijednosne papire mogu biti određeni i drugi bitni sastojci. Propisivanjem nužnog sadržaja vrijednosnih papira ZOO pravi razliku između vrijednosnih papira, osobito onih na donositelja i legitimacijskih isprava (Rastovčan, 1985.).

Kada je riječ o obliku vrijednosnog papira u smislu ZOO-a, ponajprije valja imati na umu papirnatu ispravu. Navedeni oblik proizlazi kako iz samog određenja vrijednosnog papira kao isprave, tako i iz samog naziva pravnog instituta. No, pored toga ZOO u čl. 1135. st. 2. *eksplícite* propisuje da vrijednosni papir može imati i oblik elektroničkog zapisa kada je to propisano određenim zakonom. Navedenom je odredbom ZOO postavio pravnu osnovu za izdavanje i promet elektroničkim ekvivalentima za vrijednosne papire iako sam ZOO ne razrađuje tu mogućnost u detalje.

U pogledu vrijednosnog papira u obliku elektroničkog zapisa, ZOO uređuje samo dva temeljna pitanja. Prvo, prema čl. 1135. st. 3. ZOO-a, odredbe ZOO-a koje se odnose na vrijednosne papire izdane u obliku pisane isprave primjenjuju se *mutatis mutandis* i na vrijednosne papire u obliku elektroničkog zapisa, ako posebnim propisom nije drukčije određeno. Materijalnopravno uređenje vrijednosnih papira, primjerice odredbe o naznaci

vjerovnika, nastanku obveze, ostvarivanju i prijenosu prava, pravnom položaju zakonitog imatelja i sl., primjenjuju se stoga, kako na vrijednosni papir u obliku pisane isprave tako i na vrijednosni papir u obliku elektroničkog zapisa. Međutim, sintagmom „ako posebnim propisom nije drukčije određeno“ ZOO je *de facto* ostavio mogućnost uređenja i određenih materijalnopравnih pitanja posebnim propisom. Drugo, što se tiče bitnih sastojaka vrijednosnog papira ZOO je ostao dosljedan i kada je riječ o vrijednosnim papirima u obliku elektroničkog zapisa. Tako prema čl. 1136. st. 3. ZOO-a, elektronički zapis koji ne sadržava sve bitne sastojke koje ZOO propisuje za vrijednosni papir neće imati pravne učinke vrijednosnog papira.

Čini se kako je ZOO prepuštajući pravno uređenje vrijednosnih papira u obliku elektroničkih zapisa posebnim zakonima prije svega imao u vidu zakone kojima se uređuju vrijednosni papiri tržišta kapitala. Sukladno tome, ta je mogućnost za sada u hrvatskom pravu konzumirana isključivo u pogledu dionica sukladno čl. 172. st. 2. Zakona o trgovačkim društvima (Barbić, 2010.) te uopće tzv. prenosivih vrijednosnih papira u smislu čl. 3. Zakona o tržištu kapitala (dalje u tekstu: ZTK), primjerice dionica i obveznica. Prema čl. 523. toč. 2. ZTK-a, nematerijalizirani vrijednosni papir je prenosivi vrijednosni papir koji se u obliku elektroničkog zapisa vodi kod središnjeg depozitorija ili drugog registra propisanog posebnim zakonima.

Međutim, iako to možda *a priori* nije bila intencija odredbe čl. 1135. st. 2., njome ZOO otvara i mogućnost dematerijalizacije nekih drugih vrijednosnih papira poput primjerice mjenice ili teretnice odgovarajućom intervencijom odredbe u ZM, odnosno PZ. Štoviše, ona ne priječi donošenje posebnog zakona koji bi općenito uređivao materiju vrijednosnih papira u obliku elektroničkog zapisa kao generičkog pojma, a koji bi se primjerice temeljio na MLETR-u. Povrh svega, tom odredbom ZOO prepušta izbor metodologije posebnom zakonu koji bi *de lege ferenda* uređivao pojedine vrste ili više vrsta vrijednosnih papira u obliku elektroničkih zapisa, pa bi isti mogao počivati na funkcionalnom pristupu pozivajući se na postojeća pravila materijalnog prava koja vrijede za pojedine vrste vrijednosnih papira ili bi pak mogao u cijelosti biti materijalnopравne prirode.

2.2. Mjenica

Mjenicu je općenito moguće odrediti kao vrijednosni papir (*negotiable instrument*) koji svojem imatelju daje pravo na novčanu tražbinu. U svojoj suštini ona je pisano obećanje izdavatelja odnosno njegov nalog trećoj osobi da se mjeničnom vjerovniku isplati u mjenici naznačena novčana svota. U tom pogledu razlikuju se vlastite mjenice (engl. *promissory note*), koje sadržavaju obećanje, od trasiranih mjenica (engl. *bill of exchange*) koje sadržavaju nalog (Klarić, 2006.). Ove dvije vrste mjenice razlikuju gotovo sva suvremena prava. Gospodarska je funkcija vlastite i trasirane mjenice različita. Trasirana se mjenica u praksi ponajviše koristi radi financiranja trgovačkih poslova, dok se vlastita mjenica uglavnom koristi kao oblik osobnog jamstva za novčane obveze. Mjenica je potpuno apstraktan pravni posao te ju je moguće izdati u vezi s bilo kojim pravnim poslom koji podrazumijeva novčanu činidbu. Apstraktna priroda mjenice dolazi do izražaja u trenutku kada mjenica izađe iz ruku izvornih stranaka koje su sudjelovale u poslu u vezi s kojim je ona nastala i započne svoj samostalni pravni put u potpunosti odvojen od osnovnog posla (Rastovčan, 1985.).

Mjenica se razvila u 13. st. u Italiji u vezi s mjenjačkim poslovima kako bi se izbjegli rizici prenošenja većih količina novca iz jednog trgovačkog središta u drugo, a osobito značenje u okviru međunarodne trgovine dobiva pojavom indosamenta (Moshenskyi, 2008.). Suvremena trasirana mjenica ponajviše se koristi u poslovima plaćanja pri uvozu i izvozu robe, kod kojih ima izuzetno značajnu ulogu pri financiranju samog posla (Dalhuisen, 2013.), a nerijetko se koristi i prilikom plaćanja putem dokumentarnog akreditiva.

Trasirana i vlastita mjenica u hrvatskom su pravu detaljno uređene ZM-om, pa su time opće odredbe ZOO-a o vrijednosnim papirima, praktički neupotrebljive glede mjenice. ZM ne definira ni trasiranu ni vlastitu mjenicu, već obje vrste mjenice određuje kroz njihove bitne sastojke sukladno čl. 1, odnosno čl. 109 ZM-a. Prema čl. 111. ZM-a, na vlastitu se mjenicu *mutatis mutandis* primjenjuju pravila koja vrijede za trasiranu mjenicu. Mjenica formalno može glasiti na ime ili po naredbi, no bez obzira na to sadržava li ona oznaku „po naredbi“ ili samo naznaku imena remitenta, ona će uvijek biti prenosiva indosamentom, dakle riječ je o negocijabilnom vrijednosnom papiru *ipso iure*. To bi se svojstvo mjenici moglo oduzeti rekta klauzulom pri izdavanju, odnosno kasnije rekta indosamentom, no ona bi se i tada mogla prenositi cesijom (Rastovčan, 1985.). S druge strane, mjenica inicijalno izdana na donositelja bila bi ništetna, iako navedeno pravilo i nema previše smisla u kontekstu u kojem čl. 11. st. 3. ZM-a *eksplicite* dopušta indosament na donositelja i bjanko indosament, čime se u praktičnoj primjeni postižu isti učinci koji bi se mogli postići i mjenicom na donositelja. Što se tiče zahtjeva za isplatom mjenice, prema čl. 37. ZM-a, mjenica se podnosi na plaćanje, iz čega nedvojbeno proizlazi da ZM pod formalnom legitimacijom imatelja mjenice podrazumijeva neprekinut lanac indosamenata uz predočenje same isprave. Štoviše, prilikom plaćanja mjenice, trasat može zahtijevati da mu je imatelj preda s potvrdom na mjenici da je isplaćena.

Ukratko izložene temeljne karakteristike trasirane i vlastite mjenice prema ZM-u jasno pokazuju da je u oba slučaja riječ o vrijednosnom papiru u smislu ZOO-a. Ovdje još valja istaknuti da ZM ni na kojem mjestu izričito ne navodi kako je valjanost mjenice uvjetovana pisanim oblikom. Međutim, ta okolnost proizlazi iz same dikcije ZM-a koji se u više navrata koristi terminima „isprava“, „napisati“ i „potpis“, što neizravno upućuje na pisani oblik kao jednu od pretpostavki valjanosti mjenice. Osim toga, ZM *eksplicite* ne predviđa mogućnost izdavanja mjenica u obliku elektroničkog zapisa.

2.3. Skladišnica

Skladišnica u suvremenom pravu ima funkciju potvrde o primitku robe od skladištara i funkciju vrijednosnog papira (*document of title*) koji ovlašćuje svog imatelja da raspolaze robom deponiranom u skladištu te da preuzme robu iz skladišta. Ona se izdaje isključivo u vezi s ugovorom o uskladištenju, slično kao što se i teretnica izdaje u vezi s ugovorom o prijevozu robe morem (Gorenc, 2005.). Gospodarska uloga skladišta i ugovora o uskladištenju u poslovima prodaje robe je iznimna. Skladišta omogućuju da se tržište opskrbljuje robom prema potrebi, omogućuju intervencije u slučajevima nedostataka robe, utječu na odnose ponude i potražnje te u vezi s time i na kretanja cijena za određenu robu, a putem skladišnica omogućuje se i financiranje proizvođača (Ceronja, 2011.; Klarić, 2006.). Iako su poslovi ostave poznati još u starom vijeku, specijalizirani skladištari se javljaju u engleskim lukama tek krajem 18. st., kada se u praksi i počinju izdavati skladišnice kao posebna vrsta vrijednosnih papira (Bukljaš, 1979.; Vilus, 1989.).

Danas su ugovori o uskladištenju i skladišnica uređeni uglavnom propisima nacionalnih prava. Gotovo sva nacionalna prava uređuju skladišnicu kao pisanu ispravu koju ostavodavcu izdaje skladištar nakon preuzimanja robe na skladištenje te koja ima značaj vrijednosnog papira (*document of title*), kroz koju funkciju ostvaruje značajnu ulogu u financiranju, osobito poljoprivredne proizvodnje. Ipak, jedna od temeljnih razlika glede skladišnice u komparativnim pravnim sustavima sastoji u tome što određena zakonodavstva uređuju skladišnicu kao jedinstvenu ispravu dok druga uređuju skladišnicu kao ispravu koja se sastoji od priznanice, koja predstavlja vlasništvo na uskladištenoj robi i založnice, koja predstavlja založno pravo na uskladištenoj robi (Dubovec, 2017.).

S obzirom na to da skladišnica predstavlja robu deponiranu u skladištu, moguće ju je založiti kao stvarno jamstvo u sklopu ugovora o kreditu. Na taj način ostavodavac ima priliku doći do financijskih sredstava i prije prodaje robe, a kreditor dobiva pouzdano jamstvo, zasnovano na vrijednosti deponirane robe, da će mu kredit biti otplaćen. Ako je riječ o prenosivoj skladišnici, tada će izloženi sustav financiranja ostavodavca biti još učinkovitiji jer se, osim zalaganjem skladišnice, kreditiranje može vršiti i jednostavnim indosiranjem skladišnice uz eskont (UNCTAD, 1996.). Gospodarska uloga financiranja poljoprivredne proizvodnje putem skladišnice sve se više ističe posljednjih godina kao osobito prihvatljiv model financiranja u zemljama u razvoju (Gabriel, 2012.).

S obzirom na sve veći globalni značaj skladišnice u financiranju proizvodnje, te činjenice da određena nacionalna prava uopće nemaju reguliran ugovor o uskladištenju i skladišnicu, dok su postojeća nacionalna prava u tom pogledu uglavnom zastarjela i neusklađena, 2019. je iniciran zajednički projekt UNIDROIT-a i UNCITRAL-a na izradi unificiranih pravila o skladišnici. Sam projekt je pri kraju, te bi u ljeto 2024. trebao rezultirati usvajanjem Model zakona o skladišnici (UNCITRAL, 2024.). Konačna verzija nacrta Model zakona opsežno uređuje materijalnopravna pitanja skladišnice te uz klasičnu skladišnicu predviđa mogućnost izdavanja elektroničkih zadužnica. Pritom, valja napomenuti kako su pravila o elektroničkoj skladišnici u potpunosti komplementarna s pravilima MLETR-a o elektroničkim prenosivim zapisima.

U hrvatskom pravu, skladišnica je uređena odredbama čl. 754.-762. ZOO-a u sklopu ugovora o uskladištenju te čl. 10.-17. ZUSŽIB-a. Sukladno čl. 754. ZOO-a, skladišnicu izdaje skladištar ovlašten na temelju zakona za robu primljenu na uskladištenje, kada to zahtjeva ostavodavac. U hrvatskoj je pravnoj teoriji, međutim, sporno tko je ovlašten izdavati skladišnicu (Ceronja, 2012.). U smislu oba propisa, skladišnica se sastoji od dva dijela – priznanice i založnice, koje se moraju pozivati jedna na drugu, a u pravnom prometu mogu cirkulirati zajedno ili odvojeno. Prema čl. 757. ZOO-a, imatelj skladišnice ima pravo zahtijevati da mu se preda roba označena u njoj, te ima mogućnost raspolaganja robom označenom u skladišnici prenošenjem skladišnice. Navedene dvije karakteristike jasno ukazuju na to da je skladišnica vrijednosni papir. To ZUSŽIB u čl. 2. toč. 5. *explicite* navodi definirajući skladišnicu za žitarice i industrijsko bilje kao vrijednosni papir koji izdaje ovlašteni skladištar i kojim se dokazuje vlasništvo i postojanje pologa u žitaricama ili industrijskom bilju kao i obveza skladištara da ga isporuči vlasniku skladišnice. Kada je riječ o prijenosu prava iz skladišnice, valja istaknuti da je ona po hrvatskom pravu papir po naredbi *ipso iure*, što znači da će se prenositi indosamentom i u slučajevima kada u njoj ne stoji naznaka „po naredbi“. Ne ulazeći ovdje u dublje razlaganje o skladišnici, valja istaknuti kako ni posebna pravila ZOO-a o skladišnici, niti pravila ZUSŽIB-a *de lege lata* ne predviđaju mogućnost izdavanja skladišnice u obliku elektroničkog zapisa.

2.4. Teretnica

Teretnica je najvažniji transportni dokument kada je riječ o prijevozu robe morem. Općenito, u suvremenom pravu teretnica ispunjava tri bitne funkcije koje je čine specifičnom u odnosu na ostale transportne dokumente: (1) ona je pisana potvrda prijevoznika o tome da je roba ukrcana odnosno primljena za ukrcaj na brod, (2) potvrda o tzv. elementima tereta, odnosno količini i stanju tereta prilikom preuzimanja i (3) materijalni dokaz da je sklopljen ugovor o prijevozu te dokaz o njegovu sadržaju (Dalhuisen, 2013.; Goldby, 2013; Pavić, 2006.; Schmitz, 2011. i sl.). Između ostaloga, teretnica je i prenosivi vrijednosni papir (*document of title*) koji ovlašćuje svog zakonitog imatelja da preuzme robu na određitu odnosno da disponira robom (Pavić, 2006.). Upravo kroz funkciju teretnice kao vrijednosnog papira ostvaruje se i njezina temeljna gospodarska funkcija u suvremenoj trgovini koja se sastoji u mogućnosti disponiranja robom koja se nalazi na brodu (Pejović, 2004.).

S povijesnog aspekta navedene su se funkcije teretnice razvijale postupno, u domeni autonomnog prava, sukladno potrebama trgovačke prakse. Preteča teretnice u suvremenom smislu veže se uz isprave koje su potvrđivale ukrcaj robe na brod. O teretnici kao prenosivom vrijednosnom papiru (*document of title*) u punom smislu može se govoriti tek od 18. st. kada je praksa indosiranja teretnice postala rasprostranjena (Murray, 2007). U 20. st. ujednačavaju se prava kojima se uređuju pitanja u vezi s teretnicom. Prvi unifikacijski instrument je Međunarodna konvencija o ujednačavanju nekih pravila o teretnici iz 1924. (tzv. Haška pravila), koja su modernizirana prvo Protokolom o izmjeni Međunarodne konvencije o ujednačavanju nekih pravila o teretnici iz 1968. (tzv. Haško-Visbijska pravila), a potom i tzv. SDR Protokolom iz 1979. Reforma Haško-Visbijskog sustava uslijedila je 1978. usvajanjem Konvencije UN-a o prijevozu robe morem (tzv. Hamburška pravila).

Kako se uslijed uznapredovale tehnologije suvremeni pomorski promet u posljednjih pedesetak godina odvija mnogo brže nego ranije, u praksi se nerijetko događa da brod s robom stigne u određenu luku prije same teretnice, pa zbog nemogućnosti prezentacije teretnice u tom slučaju dolazi do problema s preuzimanjem robe što uzrokuje niz negativnih posljedica, kao što su zakašnjenja, mogućnost kvarenja robe, potreba za skladištenjem i slične situacije koje uzrokuju dodatne troškove, štetu i sl. (Pavić, 2006.). Kako bi se s jedne strane zadržala funkcija teretnice kao vrijednosnog papira, a s druge strane zaliječile bolesti tradicionalne teretnice, sredinom 80-ih godina 20. st. počele su se javljati prve inicijative za eliminaciju papirnatih teretnica iz cirkulacije u pravnom prometu, kao što je primjerice SeaDocs sustav iz 1986. (Dubovec, 2006.), iako je s normativnog aspekta, o elektroničkoj teretnici moguće govoriti tek u kontekstu CMI pravila za elektroničke teretnice iz 1990. i UNCITRAL-ovog Model zakona o elektroničkoj trgovini iz 1996. (dalje u tekstu: MLEC).

U suvremenom, međunarodnom pomorskom i komparativnom pravu elektronička teretnica više zasigurno ne predstavlja egzotiku. Osim što je Konvencija UN-a o ugovorima o međunarodnom prijevozu robe u cijelosti ili djelomično morem iz 2008. (tzv. Rotterdamska pravila) predstavila tzv. prenosive elektroničke transportne zapise putem kojih se ostvaruju gospodarske funkcije teretnice na donositelja ili po naredbi (Oršulić, 2011.), niz nacionalnih zakonodavstava uveo je mogućnost izdavanja elektroničkih teretnica (Šafranko, 2017.). Hrvatska, međutim, ne ulazi u taj krug.

Prema čl. 496. PZ-a, nakon završetka ukrcavanja prijevoznik je dužan krcatelju, na njegov zahtjev, izdati teretnicu, tovarni (teretni) list, elektroničku izmjenu podataka ili dru-

gu ispravu o prijevozu. Teretnica u smislu PZ-a ostvaruje sve tri funkcije koje se vežu uz pojam teretnice u poredbenim pravnim sustavima i pravnoj teoriji. Ona je pisani dokaz o tome da je roba ukrkana na brod (odnosno primljena za ukrcaj), dokaz o elementima robe te dokaz da je sklopljen ugovor o prijevozu robe morem. Pored toga, teretnica se u smislu odredaba PZ-a u domaćoj pravnoj teoriji nedvojbeno tretira kao vrijednosni papir (Pavić, 2006). Sukladno čl. 501-502. PZ-a, teretnica može glasiti na ime, po naredbi ili na donositelja, a ovisno o tome kako je naznačen vjerovnik, prava iz teretnice prenosit će se cesijom, indosamentom, odnosno jednostavnom faktičnom predajom isprave. Kada je izdana teretnica, prijevoznik je prema čl. 528. PZ-a dužan predati teret isključivo ovlaštenom imatelju teretnice.

Kako sukladno ZOO-u vrijednosni papir može imati oblik elektroničkog zapisa određenog (posebnim) zakonom, u kontekstu PZ-a posebnu pozornost plijeni tzv. elektronička izmjena podataka iz čl. 496., kojom na zahtjev krcatelja, prijevoznik potvrđuje ukrcaj robe na brod. No, ovdje je potrebno odmah napomenuti da elektronička izmjena podataka u smislu PZ-a ima isključivo značaj ekvivalenta za pomorski tovarni (teretni) list. U tom smislu, PZ *de lege lata* ne pruža pravnu osnovu za izdavanje elektroničkih teretnica (Oršulić, 2011.; Šafranko 2017.).

2.5. Zadužnica

Za razliku od mjenice, skladišnice i teretnice koje su prepoznate u gotovo svim komparativnim pravnim sustavima kao prenosivi vrijednosni papiri i neizostavan alat u međunarodnoj trgovini, zadužnica je autohtoni institut hrvatskog prava. Prema čl. 214. Ovršnog zakona (dalje u tekstu: OZ) zadužnica je pisana suglasnost dužnika (potvrđena kod javnog bilježnika) da se radi naplate tražbine određenoga vjerovnika zaplijene njegovi računi koje ima kod banaka te da se novac s tih računa, u skladu s njegovom izjavom sadržanom u toj ispravi, isplaćuje vjerovniku. U domaćoj pravnoj teoriji, prevladava jedinstveno stajalište kako je zadužnica vrijednosni papir (Dika, 2007.; Gorenc, 2005.; Uzelac, 2016. i sl.). No, za razliku od vrijednosnih papira o kojima je do sada bilo riječi, zadužnica je isključivo papir na ime, dakle rekta papir. Njezin je prijenos, stoga, moguć isključivo cesijom, što donekle otežava njezinu cirkulaciju u pravnom prometu. Međutim, njezina primarna svrha ne sastoji se u financiranju trgovačkih poslova i neutralizaciji rizika, pa i sama prenosivost nije odlučna za osnovne funkcije zadužnice. Temeljne funkcije zadužnice su pravozaštitne. Budući da ona sukladno čl. 214. st. 1. i st. 7. OZ-a ima učinak rješenja o ovrsi kojim se zapljenjuje tražbina po računu i prenosi na ovrhovoditelja te svojstvo ovršne isprave, ona služi kao instrument osiguranja novčanih tražbina čiji je fokus usmjeren prije svega na učinkovito ostvarenje novčane tražbine.

Ne ulazeći ovdje dublje u razmatranje zadužnice, za potrebe ovoga rada valja napomenuti kako *de lege lata* ne postoji mogućnost izdavanja električnih zadužnica. Međutim, normativni potencijal za uvođenje elektroničkih zadužnica u hrvatsko pravo je velik, a mogao bi se temeljiti na elektroničkom registru zadužnica i bjanko zadužnica koji postoji od 2012. O konceptualnom okviru i pravnim reperkusijama dematerijalizacije zadužnice korištenjem elektroničkog registra, opsežno je raspravljeno u domaćoj pravnoj književnosti (Šafranko, 2022.), a u tom pogledu postoje i praktična iskustva, ponajprije ona u vezi s dematerijaliziranim dionicama i obveznicama koje su u smislu ZTK-a imaju oblik elektroničkih zapisa koji se vode kod središnjeg depozitorija.

3. FUNKCIONALNI MODEL DEMATERIJALIZACIJE VRIJEDNOSNIH PAPIRA

3.1. Uopće o funkcionalnom modelu dematerijalizacije vrijednosnih papira

Funkcionalnim modelom dematerijalizacije vrijednosnih papira ne dira se u postojeće institute prava vrijednosnih papira zasnovane na poimanju vrijednosnog papira kao papirnatu ispravu. Za razliku od materijalnopravnog pristupa kojim se iznova i u cijelosti reguliraju pojedini pravni instituti zajedno sa svim svojim pravnim učincima, kod funkcionalnog se pristupa uvažavaju postojeći pravni instituti i njihovi pravni učinci, a njihove se funkcije i karakteristike nastoje ostvariti u elektroničkom obliku. Dakle, kod funkcionalnog pristupa nove informacijsko-komunikacijske tehnologije nadograđuju se na postojeće materijalno pravo.

Funkcionalni pristup relativno je nova pravna tehnika vezana uz pravo elektroničke trgovine. Temeljna načela tog pristupa uveo je MLEC, utemeljen na filozofiji da pravna pravila koja pretpostavljaju uporabu tradicionalne papirnatu dokumentacije predstavljaju glavnu zapreku u razvoju modernih oblika komunikacije, određivši tako u čl. 6-8. funkcionalne ekvivalente za pisani oblik, potpis i izvornik dokumenta. Taj se pristup temelji na analizi svrha i funkcija pravila koja pretpostavljaju uporabu tradicionalne papirnatu dokumentacije s ciljem utvrđivanja kako je te svrhe i funkcije moguće ostvariti u elektroničkom okruženju. Iako je određene svrhe i funkcije tradicionalne papirnatu dokumentacije u elektroničkom okruženju moguće ostvariti tako da se postiže mnogo veći stupanj sigurnosti, cilj funkcionalnog pristupa ne bi trebao ići za postavljanjem strožih standarda sigurnosti od onih koji se postižu uporabom tradicionalne papirnatu dokumentacije (UNCITRAL, 1999.). Prema tome, svrha funkcionalnog pristupa sastoji se prije svega u zadovoljavanju određenih formalnopravnih pretpostavki u vezi s primjenom informacijsko-komunikacijskih tehnologija u pravnom kontekstu koji je izgrađen na konceptu papirnatu isprave. Regulatornu filozofiju MLEC-a temeljenu na funkcionalnom pristupu prihvaća i MLETR.

3.2. Arhitektonika i polje primjene MLETR-a te načelo funkcionalnog ekvivalenta

Arhitektonika MLETR-a je krajnje simplificirana, što je i razumljivo budući da se on ne bavi materijalnopravnim pitanjima, ali i iz razloga što bi njegova eventualna preroguliranaost mogla prouzročiti komplikacije prilikom implementacije u nacionalne pravne sustave. Stoga se njegov regulacijski domet svodi na ono što je uistinu nužno. Cijeli MLETR sažet je u devetnaest članaka koji su podijeljeni u četiri glave: (1) opće odredbe, (2) odredbe o funkcionalnom ekvivalentu, (3) upotreba elektroničkih prenosivih zapisa i (4) prekogranično priznanje prenosivih elektroničkih zapisa.

Prema čl. 1. st. 1. MLETR-a, on se primjenjuje na elektroničke prenosive zapise kao funkcionalne ekvivalente za određene vrijednosne papire (TDI) koji pojmovno i sadržajno odgovaraju pravnim institutima *documents of title* i *negotiable instruments* angloameričkog pravnog kruga (Gabriel, 2019.; Yu, 2022.). Osim onoga što MLETR propisuje posebno za elektroničke prenosive zapise, on ni u kojem smislu ne dira u materijalnopravne odredbe

nacionalnih zakonodavstava o vrijednosnim papirima. Navedenom odredbom MLETR za pravo proklamira funkcionalni karakter svojih odredaba, kao *sui generis* nadogradnju na postojeće materijalno-pravno uređenje vrijednosnih papira u pojedinim nacionalnim pravima. Sukladno čl. 1. st. 3., MLETR je iz svojeg polja primjene *eksplicite* isključio dionice, obveznice i slične investicijske instrumente, čiji su elektronički ekvivalenti više-manje regulirani i u praktičnoj su uporabi u gotovo svim državama.

Centralni pojam MLETR-a su elektronički prenosivi zapisi koji sami po sebi predstavljaju funkcionalni ekvivalent. Sam pojam elektroničkog prenosivog zapisa sazdan je od dvije komponente: (1) elektroničkog zapisa kao formalne komponente i (2) vrijednosnih papira (TDI) kao materijalne komponente (Šafranko, 2016.). Pritom, čl. 2. MLETR-a definira elektronički zapis kao informacije koje su generirane, priopćene, primljene ili pohranjene elektroničkim putem, uključujući prema potrebi i sve informacije logički pridružene ili na drugi način povezane tako da postanu dio zapisa, bilo da su generirani istodobno sa zapisom ili ne. Pod pojmom vrijednosnog papira (TDI) podrazumijeva se dokument ili instrument izdan na papiru koji imatelju daje pravo zahtijevati izvršenje obveze navedene u dokumentu ili instrumentu te prenijeti to pravo prijenosom samog dokumenta ili instrumenta. U tom smislu MLETR u pojam TDI ne uključuje rekta papire. Prema čl. 10. MLETR-a, elektronički će zapis imati učinak vrijednosnog papira (TDI) ako sadrži sve podatke koji predstavljaju bitne sastojke vrijednosnog papira (TDI) te ako se koristi pouzdana metoda: (1) za identifikaciju elektroničkog zapisa kao elektroničkog prenosivog zapisa, (2) da taj elektronički zapis bude podložan kontroli od njegova stvaranja sve dok ne prestane imati bilo kakav učinak ili valjanost i (3) za osiguranje cjelovitosti tog elektroničkog zapisa. Navedena tri kriterija svakako zahtijevaju detaljnije obrazloženje.

Kako vrijednosni papir inkorporira pravo, koncept vrijednosnog papira polazi od pretpostavke postojanja jedinstvene i izvorne isprave kako bi se spriječila mogućnost višestrukih legitimacija i zahtjeva usmjerenih na ostvarenje jedne te iste obveze. Prema tome i osoba koja je ovlaštena imatelj elektroničkog prenosivog zapisa trebala bi imati pouzdanu garanciju da elektronički prenosivi zapis identičnog sadržaja, koji utjelovljuje identično pravo, nije pod kontrolom i neke treće osobe. Problematika osiguranja jedinstvenosti elektroničkog zapisa proizlazi iz toga što se elektronički zapis općenito može umnožiti tako da se stvori drugi elektronički zapis identičan izvornom te da elektronički zapis, za razliku od papirnate isprave, može biti vidljiv odnosno dostupan na više mjesta u istom trenutku. S teoretskog aspekta, funkciju jedinstvenog primjerka moguće je ostvariti na dva načina. U prvom slučaju riječ je o postizanju tzv. tehničke, odnosno faktične jedinstvenosti, koja bi se sastojala u generiranju jedinstvenog elektroničkog zapisa koji se ne bi mogao umnožiti. Drugim riječima, u tom slučaju bila bi riječ o jedinstvenom elektroničkom zapisu koji bi bio elektronička replika papirnate isprave u punom smislu. U tom smislu moglo bi se govoriti o konceptu prijenosa prava simboličkom predajom (*token system*) u kojem elektronički zapis predstavlja odnosno simbolizira pravo na jednak način kao što to čini i papirnata isprava (Boss, 2011.). U tehnološkom smislu, u praksi je u smislu elektroničke teretnice ovaj koncept zaživio tek nedavno putem *Distributed Ledger Technology* (DLT) sustava, odnosno *Blockchain* tehnologije (Krebs, 2024.; Pejović, 2022.; Takahashi 2016.). U drugom se slučaju funkcionalni ekvivalent jedinstvenosti isprave omogućava putem osiguranja integriteta i dostupnosti barem jednog primjerka elektroničkog zapisa tako da se odredi mjerodavni primjerak (*authoritative copy*) koji određuje i specificira sadržaj elektroničkog zapisa i omogućuje identifikaciju imatelja, odnosno osobe u čijoj je kontroli takav elektronički zapis

(Yu, 2022.). U praksi se ovaj model koristi već dulje vrijeme, najčešće uporabom elektroničkih registara (Pejović, 2022).

Koncept kontrole, osim što je izuzetno bitan u pogledu iznalaženja funkcionalnog ekvivalenta za jedinstveni primjerak vrijednosnog papira, u kontekstu MLETR-a predstavlja i funkcionalni ekvivalent za posjed. Kada je riječ o tradicionalnim vrijednosnim papirima, papirnata isprava simbolizira u njoj inkorporirano pravo tako da se: (1) posjednik (imatelj) papirne isprave načelno smatra vjerovnikom u njoj inkorporiranog prava, i (2) pravo inkorporirano u ispravi prenosi faktičnom predajom isprave uz eventualne dodatne radnje, poput indosamenta. Stoga, posjed kod vrijednosnih papira ima iznimno bitnu ulogu jer je jedino vanjskom manifestacijom posjeda nad ispravom moguće identificirati samog imatelja prava. Posjed kao faktično držanje isprave u kontekstu vrijednosnog papira ima publicitetnu funkciju jer je putem njega moguće legitimirati zakonitog imatelja vrijednosnog papira, te akvizitivnu funkciju budući da se predajom posjeda nad ispravom prenosi i samo pravo inkorporirano u ispravi. Posjed je, međutim, kao faktična vlast u pravilu svojstven materijalnim stvarima (Klarić, 2006.). Nematerijalna priroda elektroničkih zapisa čini ih takvima da je kod njih nemoguće uspostaviti posjed u potpunom smislu. Kako bi se nadomjestile funkcije posjeda u vezi s materijalnim papirnatim ispravama, MLETR je usvojio koncept kontrole u vezi s elektroničkim prenosivim zapisima kao funkcionalni ekvivalent za posjed. Sukladno tome, MLETR u čl. 11. određuje da kada propis zahtijeva ili dopušta posjedovanje vrijednosnog papira, taj je zahtjev ispunjen u odnosu na elektronički prenosivi zapis ako je moguće (1) uspostaviti isključivu kontrolu nad tim elektroničkim prenosivim zapisom i (2) identificirati konkretnu osobu kao osobu koja ima kontrolu.

Pored funkcionalnih ekvivalenata za jedinstveni primjerak i posjed, MLETR u čl. 8. i 9. uređuje u komparativnom pravu ustaljene funkcionalne ekvivalente za pisani oblik čija je temeljna funkcija dokumentacijska te vlastoručni potpis čije su temeljne funkcije legitimacijske i atribucijske (UNCITRAL, 2018.).

3.3. O implementaciji odredaba MLETR-a u hrvatsko pravo

Iako je hrvatsko pravo vrijednosnih papira donekle specifično u odnosu na komparativna prava s obzirom na to da je konstruirano od općeg i posebnog dijela, u načelu je ono kompatibilno s MLETR-om. Sam ZOO u čl. 1135. st. 2. ostavlja mogućnost donošenja posebnog zakona kojim bi se dematerijalizirale pojedine vrste vrijednosnih papira, iako je očito da pritom *a priori* nema u vidu donošenje sveobuhvatnog propisa po uzoru na MLETR, već selektivne intervencije u zakone kojima se uređuju pojedine vrste vrijednosnih papira, primjerice ZM, PZ i sl. Nema, međutim zapreke za donošenje propisa po uzoru na MLETR.

U odnosu na polje primjene *ratione materiae* ZOO je ipak nešto širi od MLETR-a. Naime, pojmom vrijednosnog papira u okviru ZOO-a obuhvaćene su sve kategorije isprava kojima se njihov izdavatelj obvezuje ispuniti obvezu upisanu u toj ispravi njezinom zakonitom imatelju. ZOO u tom smislu pojmom vrijednosni papir obuhvaća i isprave poput dionica, obveznica te ostale financijske instrumente koji se u pravilu izdaju u serijama. *Vice versa* pojam vrijednosnih papira (TDI) u smislu MLETR-a ne obuhvaća financijske instrumente. Pored toga, ZOO pojmom vrijednosnog papira obuhvaća i rekta papire, koje je sukladno čl. 1143. st. 1. ZOO-a moguće prenositi isključivo cesijom, kao što je primjer sa zadužnicom. Štoviše iz čl. 1150. ZOO-a proizlazi da će se vrijednosnim papirom smatrati i isprava čiji je

prijenos apsolutno zabranjen izjavom izdavatelja ili posebnim propisom. ZOO tako i ispravi koja je *ab initio* apsolutno neprenosiva ne oduzima značaj vrijednosnog papira, iako se u pravnoj teoriji prenosivost smatra bitnom karakteristikom vrijednosnog papira (Rastovčan, 1985.) S druge strane, pojam vrijednosnog papira (TDI) u smislu čl. 2. MLETR-a obuhvaća samo isprave koje se prenose predajom ili indosamentom.

Prema tome, donošenjem zakona po uzoru na MLETR, ako se ne bi značajnije odstupalo od *ratione materiae* polja primjene MLETR-a, problem dematerijalizacije vrijednosnih papira u Hrvatskoj riješio bi se tek djelomično. Naime, takvim bi se propisom u hrvatskom pravu provela dematerijalizacija teretnice, prenosivog zračnog tovarnog lista, skladišnice, trasirane i vlastite mjenice te čeka. Zadužnica ne bi bila obuhvaćena takvim propisom. Hrvatski bi zakonodavac, međutim, mogao proširiti polje primjene takvog zakona na način da se njime obuhvate i vrijednosni papiri koji ne ulaze u polje primjene MLETR-a. Takva intervencija ipak ne bi bila preporučljiva, s obzirom na to da MLETR nije u funkcionalnom smislu konstruiran za rekta papire.

4. MATERIJALNOPRAVNI MODEL DEMATERIJALIZACIJE VRIJEDNOSNIH PAPIRA

Za razliku od funkcionalnog modela koji se *de facto* nadovezuje na postojeće materijalnopravno uređenje vrijednosnih papira i koji se u pravilu ograničava na regulaciju metoda putem kojih je svrhu pojedinih supstancijalnih pravila moguće ostvariti u elektroničkom okruženju, materijalnopravni model polazi od potpune regulacije vrijednosnih papira *ab initio* propisujući supstancijalna pravila prilagođena elektroničkom okruženju ili kombiniranom elektroničkom i papirnatom okruženju. U komparativnom pravu je navedeni model puno rjeđi od funkcionalnog modela.

Na tom modelu donekle počivaju Roterdamska pravila koja definiraju elektronički transportni zapis u materijalnopravnom smislu, određujući njegove pravne, odnosno dokazne učinke, pa i njegove bitne sastojke. U Japanu je 2008. ovaj model primijenjen donošenjem Zakona o elektroničkim zapisima o novčanim tražbinama, kojim se kroz stotinjak članaka opsežno razrađuju sva pitanja vezana uz elektroničke zapise o novčanim tražbinama (engl. *Electronically Recorded Monetary Claim*; dalje u tekstu: ERMC). Iako je temeljna funkcija ERMC-a jednaka funkcijama trasirane i vlastite mjenice, ERMC-i su u cijelosti uređeni u materijalnopravnom smislu bez ikakvih referencija na postojeće vrijednosne papire, odnosno mjenicu. Razlog razvoja potpuno novog, u potpunosti materijalnopravno uređenog pravnog instituta u Japanu, umjesto referiranja na mjenicu kroz funkcionalni pristup, proizlazi odatle što je Japan ratificirao Konvenciju o jednoobraznom zakonu za trasiranu i vlastitu mjenicu iz 1930. koja mjenicu restriktivno određuje kao pisanu ispravu u formalnom smislu (Goldby, 2013.).

Iz perspektive hrvatskog prava vrijednosnih papira, valja istaknuti da ZM u potpunosti usvaja pravna rješenja Jednoobraznog zakona iz 1930., pa u tom smislu hrvatsko mjenično pravo spada u tzv. pravni krug ženevskog mjeničnog prava. Međutim, za razliku od Japana, Hrvatska nije država članica Konvencije, pa prema tome nema neposrednu obvezu postupanja u skladu s njome, niti bi joj odredbe Konvencije mogle predstavljati ikakvu zapreku pri eventualnoj modernizaciji i unapređenju mjeničnog prava *de lege ferenda*. U tom su smislu odredbe MLETR-a s pravnog aspekta primjenjive na hrvatski ZM.

Hrvatska bi, međutim, materijalnopravni model dematerijalizacije vrijednosnih papira trebala primijeniti kada je u pitanju zadužnica. Zaduznica je u hrvatskom pravu ionako kronično podnormirani pravni institut, koji s obzirom na svoju praktičnu primjenu i pravne učinke, uistinu zahtijeva detaljnije pravno uređenje (Uzelac, 2016.). U tom smislu, prilikom revizije supstancijalnih odredbi o zaduznici, naš bi zakonodavac trebao ozbiljno razmisliti i o modernizaciji, odnosno dematerijalizaciji zaduznice, zasnovanoj na već postojećem elektroničkom registru zaduznica i bjanko zaduznica (Šafranko, 2022.).

Pored zaduznice, Hrvatska bi materijalnopravni model dematerijalizacije vrijednosnih papira *de lege ferenda* mogla razmotriti i u pogledu skladišnice usvajanjem UNCITRAL/UNIDROIT Model zakona o skladišnici. Naime, iako u Hrvatskoj postoji materijalnopravno uređenje skladišnice, i sama dematerijalizacija skladišnice bi se riješila usvajanjem MLETR-a, usvajanjem UNCITRAL/UNIDROIT Model zakona o skladišnici bi se moderniziralo i materijalnopravno uređenje skladišnice, te bi se isto harmoniziralo s pravnim uređenjem skladišnice u komparativnim pravnim sustavima. Time bi se, između ostaloga, napustio koncept skladišnice sastavljene od priznanice i založnice, koji je ionako izgubio na praktičnom značaju u kontekstu suvremene tehnologije poslovanja (Dubovec, 2017.). Takva zakonodavna intervencija ne bi imala ograničavajući utjecaj na implementaciju MLETR-a u hrvatsko pravo budući su navedeni model zakoni komplementarni.

5. ZAKLJUČAK

Analizom općeg i posebnog okvira hrvatskog prava vrijednosnih papira, moguće je zaključiti da hrvatsko pravo i dalje čvrsto stoji na zahtjevu za papirnatom ispravom kada je riječ o vrijednosnim papirima. Pojam nematerijaliziranih vrijednosnih papira odnosi se isključivo na vrijednosne papire koji su prenosivi na tržištu kapitala poput dionice, obveznice i sličnih financijskih instrumenata. Osim toga, izdavanje elektroničkih zapisa predviđeno je još u hrvatskom pravu kao elektronički ekvivalent za neprenosivi teretni list sukladno odredbama PZ-a, no navedeni transportni dokument nije moguće podvesti pod pojam vrijednosnog papira.

Zakonska osnova za transpoziciju vrijednosnih papira u elektroničko okruženje međutim postoji. Temeljna pretpostavka za to sadržana je u čl. 1135. st. 2. ZOO prema kojemu vrijednosni papir može imati oblik elektroničkog zapisa određenog zakonom. U tom smislu dematerijalizacija vrijednosnih papira *de lege ferenda* moguća je primjenom dvije temeljne metode: funkcionalne i materijalnopravne (supstancijalne). Pored toga, neovisno o tome za koji se od navedenih modela zakonodavac opredijeli, ostavljena je daljnja mogućnost selektivne *ad hoc* dematerijalizacije, odgovarajućim intervencijama u zakone kojima se uređuju pojedine vrste vrijednosnih papira ili donošenjem općeg propisa po uzoru na MLETR kojim bi se obuhvatilo više vrsta srodnih vrijednosnih papira.

Gospodarske prednosti dematerijalizacije vrijednosnih papira su mnogobrojne, a između ostalog se svode na brzinu prijenosa i cirkulacije prava u pravnom prometu, mogućnost automatizacije u postupanju i obradi podataka, neizmjerljivo manji prostorni kapaciteti za pohranu i arhiviranje, lakši pristup podacima i na kraju krajeva enormne uštede. Suvremena tehnologija pruža praktična rješenja za sve potrebe koje nalaže koncept vrijednosnog papira kao papirnatu ispravu. DLT sustavi su u tom pogledu srušili i posljednju barijeru,

mogućnost izdavanja i korištenja elektroničkih vrijednosnih papira na donositelja. U tom pogledu, u Hrvatskoj, nedostaje još jedino zakonodavčev blagoslov.

Razmatrajući specifičnosti pravnog uređenja vrijednosnih papira u Hrvatskoj, moguće je zaključiti kako bi za provedbu potpune dematerijalizacije vrijednosnih papira bilo najprimjerenije posegnuti za kombinacijom funkcionalnog i materijalnopravnog modela.

Funkcionalni pristup trebalo bi *de lege ferenda* primijeniti na teretnice, prenosivi zračni tovarni lista, skladišnice i mjenice. U tom kontekstu donošenje zakona po uzoru na MLETR čini se kao najprihvatljivije i najlogičnije rješenje i to iz nekoliko razloga. Usvajanjem pravnog okvira koji nudi MLETR, preuzimaju se zapravo pravna rješenja koja su usvojena nakon višegodišnje rasprave i detaljne analize svake pojedine odredbe u detalje, što svakako navodi na zaključak da je riječ o izuzetnom normativnom aktu i u sadržajnom i u nomotehničkom pogledu. Pored toga autoritet UNCITRAL-a u području prava elektroničke trgovine je neosporan, što samo po sebi daje poseban značaj MLETR-u, a neizravno i nacionalnim propisima koji usvajaju njegova rješenja. Implementacijom MLETR-a, Hrvatska bi se mogla osloniti na određena iskustva komparativnih prava, kako u pogledu primjene pravnih pravila, tako i u pogledu tehnologija za praktičnu primjenu elektroničkih prenosivih zapisa. Konačno implementacijom MLETR-a, hrvatsko bi pravo vrijednosnih papira u pogledu njihovih elektroničkih ekvivalenata u velikoj mjeri bilo harmonizirano s nacionalnim pravima drugih država u tom aspektu, što bi svakako hrvatskim poduzetnicima olakšalo vanjskotrgovinske transakcije. Selektivnim pristupom dematerijalizacije vrijednosnih papira teško bi se ostvarile izložene prednosti.

Materijalnopravni pristup trebalo bi *de lege ferenda* uzeti u obzir kada je riječ o dematerijalizaciji zadužnice. Ona kao rekta papir ionako ne ulazi u polje primjene MLETR-a, a s obzirom na to da je riječ o autohtonom vrijednosnom papiru, koji se u praksi prvenstveno koristi kao kolateral u domaćim trgovačkim poslovima, harmonizacijski učinci u vezi zadužnice su zapravo potpuno nebitni. Njezina je podnormiranost, s druge strane, problem na koji pravna znanost upućuje već dulji niz godina, a u sklopu eventualne revizije zadužnice *de lege ferenda* svakako bi trebalo razmotriti potencijal postojećeg elektroničkog registra zadužnica i bjanko zadužnica kao temelja za dematerijalizaciju zadužnice.

LITERATURA

1. Barbić, J. (2010.) *Pravo društava, Knjiga druga: Društva kapitala, Svezak I. Dioničko društvo*, Zagreb: Organizator.
2. Boss, A. (2011.), *Becoming Operational: Electronic Registries and Transfer of Right*, u: UNCITRAL, *Modern Law for Global Commerce: Proceedings of the Congress of the United Nations Commission on International Trade Law held on the Occasion of the Fortieth Session of the Commission Vienna, 9-12 July 2007* (301-308.) New York: United Nations.
3. Bukljaš, I. i Vizner, B. (1979.) *Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima II – 3. knjiga*, Zagreb.
4. Ceronja, P. (2011.) Ugovor o uskladištenju u hrvatskom i makedonskom pravu, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 61(2), 821-847.

5. Christou, T. A. i Taylor J. L. (2023.) *Blueprint Paper on Digital Trade and the UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records*, preuzeto s: <https://static1.squarespace.com/static/608c33aec2bbf925d5f78171/t/644ad6431527c9390235fac/1682626136831/CASTL+EBRD+Blueprint+Paper+on+Digital+Trade+and+MLE-TR+April+2023.pdf>
6. Chun, C. (2012.) *Cross-border Transactions of Intermediated Securities: A Comparative Analysis in Substantive Law and Private International Law*, Berlin: Springer.
7. Dalhuisen, J. H. (2013.) *Dalhuisen on Transnational Comparative, Commercial, Financial and Trade Law, Vol. 2: Contract and Movable Property Law*, Oxford: Hart Publishing.
8. Dika, M. (2007.) *Građansko ovršno pravo: I. knjiga: Opće građansko ovršno pravo*, Zagreb: Narodne novine.
9. Dubovec, M. (2006.) The problems and possibilities for using electronic bills of lading as collateral, *Arizona Journal of International and Comparative Law* 23(2), 437-466.
10. Dubovec, M. i Elias, A. (2017.) Proposal for UNCITRAL to develop Model law on warehouse receipts, *Uniform Law Review*, 22(4), 716-730.
11. Gabriel, H. D. (2012.) Warehouse Receipts and Securitization in Agricultural Finance, *Uniform Law Review* 12(1-2), 369-376.
12. Gabriel, H. D. (2019.) The UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records, *Uniform Law Review*, 24(2), 261-280. <https://doi.org/10.1093/ulr/unz013>
13. Goldby, M. (2013.) *Electronic Documents in Maritime Trade*, Oxford: Oxford University Press.
14. Gorenc, V. (ur.), Ćesić, Z., Kačer, H., Momčinović, H., Pavić, D., Perkušić, A. ... Vučmir, B. (2005.) *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, Zagreb: RRIF.
15. Klarić, P. i Vedriš, M. (2006.) *Građansko pravo*, Zagreb: Narodne novine.
16. Krebs, T. (2024) Electronic bills of lading, transnational and English law: blocking the blockchain?, *Uniform Law Review*, 1-16. <https://doi.org/10.1093/ulr/unad022>
17. Moshenskyi, S. (2008.) *History of the Weksel: Bill of Exchange and Promissory Note*, Bloomington: Xlibris.
18. Murray, C., Holloway, D. i Timson-Hunt, D. (2007.) *Schmitthoff's Export Trade: The Law and Practice of International Trade*, London: Reuters.
19. Oršulić, I. i Bulum, B. (2011.) Neki problemi vezani uz uređenje elektroničkih prijevoznih isprava i poticanje elektroničke trgovine u Roterdamskim pravilima, *Poredbeno pomorsko pravo* 50(1), 165-193.
20. Ovršni zakon, Narodne novine br. 112/2012., 25/2013., 93/2014., 55/2016., 73/2017., 131/2020., 114/2022., 6/2024.
21. Pavić, D. (2006.), *Pomorsko imovinsko pravo*, Split: Književni krug Split.
22. Pejović, Č. (2004.) Documents of title in carriage of goods by sea under English law: Legal nature and possible future directions, *Poredbeno pomorsko pravo*, 43(158), 48-83.
23. Pejović, Č. i Lee, U. (2022.) Blockchain Bills of Lading: A New Generation of Electronic Transport Documents. *Poredbeno pomorsko pravo* 61(176), 31-62. <https://doi.org/10.21857/mjrl3ugkw9>

24. Pomorski zakonik, Narodne novine br. 181/2004., 76/2007., 146/2008., 61/2011., 56/2013., 26/2015., 17/2019.
25. Rastovčan, P., Luger-Katušić, R. (1985.) *Vrijednosni papiri – mjenica i ček*, Zagreb: Informator.
26. Rogers, J. S., *The end of the Negotiable Instruments: Bringing Payment Systems Law Out of the Past*, Oxford 2012.
27. Schmitz, T. (2011.) The bill of lading as a document of title, *Journal of International Trade Law and Policy*, 10(3), 255-280. <https://doi.org/10.1108/14770021111165526>
28. Šafranko, Z. (2016.) The Notion of Electronic Transferable Records, *INTERE-ULAWEAST Journal* 3(2), 1-31.
29. Šafranko, Z. (2017.) O pravnim pristupima za uvođenje elektroničke teretnice u hrvatsko pravo, u: Ćorić, D., Radionov, N. i Ćar, A. (ur.), *Zbornik radova 2. Međunarodne konferencije transportnog prava i prava osiguranja INTRANSLAW 2017 Zagreb* (str. 85-109.), Zagreb: Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu.
30. Šafranko, Z. (2022.) Elektronička zadužnica?, u: Slakoper, Z. i Tot, I. (ur.), *Hrvatsko obvezno pravo u poredbenopravnom kontekstu: petnaest godina Zakona o obveznim odnosima* (str. 631-663), Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
31. Takahashi, K. (2016.) Blockchain technology and electronic bills of lading, *The journal of international maritime law* 22(3), 202-211.
32. UNCITRAL (1999.) *Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996. with additional article 5 bis as adopted in 1998.*, New York: United Nations.
33. UNCITRAL (2024.) Report of Working Group I (Warehouse Receipts) on the work of its forty-first session A/CN.9/1165, New York: United Nations.
34. UNCITRAL (2018.) *UNCITRAL Model Law on Electronic Transferable Records*. New York: United Nations.
35. UNCTAD (1996.) *Collateralized commodity financing, with special reference to the use of warehouse receipts: report by the UNCTAD Secretariat*. Geneva: United Nations.
36. Uzelac, A. i Brozović J. (2016.) Zaduznica: evolucija, aktualno stanje i otvorena pitanja, u: Rijavec V. i dr. (ur.), *Zbornik radova s II. međunarodnog savjetovanja „Aktualnosti građanskog procesnog prava – nacionalna i usporedna pravnoteorijska i praktična dostignuća“* (str. 59-90.), Split: Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu.
37. Vilus, J., Carić, S., Šogorov, S. (1989.) *Međunarodno privredno pravo*, Beograd: Naučna knjiga.
38. Vizner, B. (1978.) *Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima I – 2. knjiga*, Zagreb.
39. Yu, G. (2022.) Functional Equivalence to a Piece of Paper: A Comment on the UNCITRAL Model Law on Electric Transferable Records, u: Ramaswamy, M. P. (ur.), *Hors Serie Volume XXVI, 2022: Dispute Resolution, Digital Economy and Contemporary Issues in Harmonization of International Commercial Law*, preuzeto s: <https://www.wgtn.ac.nz/law/research/publications/about-nzacl/publications/special-issues/hors-serie-volume-xxvi-2021>
40. Zakon o mjenici, Narodne novine br. 74/1994., 92/2010.

41. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine br. 35/2005., 41/2008., 125/2011., 78/2015., 29/2018., 126/2021., 114/2022., 156/2022., 145/2023., 155/2023.
42. Zakon o tržištu kapitala, Narodne novine br. 65/2018., 17/2020., 83/2021., 151/2022.
43. Zakon o uskladištenju i skladišnici za žitarice i industrijsko bilje, Narodne novine br. 79/2009., 124/2011., 32/2019.